

FILEX 76

NÅGRA ANTECKNINGAR FRÅN EN UTSTÄLLNING PÅ POSTMUSEUM 1976

Av Sigurd Tullberg

Postmusei utställningsverksamhet har visat sig vara det bästa medlet att öka besökarantalet (se Sven Carlins artikel »Postmuseum 70 år» i Frimärkets Dags årsbok 1976). Det torde därför vara berättigat att i Postryttaren ge glimtar från någon av utställningarna under året.

Filex 76 hade ordnats med material från Stockholms Filatelist-Förenings medlemmar när föreningen hösten 1976 firade sitt 90-årsjubileum.

Intressant ur flertalet besökares synpunkt var det omväxlande urvalet av exponat. I första hand fick man se vilket rikt fält för samlande Sverige utgör. Men även det övriga Europa och i några fall Utom-Europa var representerat med sevärda objekt.

Stockholms Filatelist-Förenings ordförande Ture Bråland talar vid invigningen.

Ur Ivan Adlers exponat: Förfilateli — något om postgången i gamla dagars Sverige med plock ur en samling brev med eller utan poststämplat. Fjäderbrev, kronobrev, knektapost, prostapost, lösen- och tjänstebrevstämplat, båg-, cirkel- och fyrkantstämplat m m.

Stimulerande posthistoria

Om en gammal poststryttare fått se några av de förfilatelistiska exponaten hade han säkerligen lett ett igenkännande leende.

Att befordra post från avsändare till mottagare var ett ansvarsfullt och krävande uppdrag. Det visar ofta de gamla försändelserna från 1600- och 1700-talen i Franz Obermüllers fyra ramar med brev, försedda med kronoslingor.

Några exempel.

Ett brev från överstelöjtnant Weiße år 1741 ger anvisningen »Fortscaffas av Soldaterna genom nat och dag». Och försumlighet därvidlag kunde få svåra följder.

»Fortställes genast af Wederbörande Breffbärare wid answar och Böter» hotar avsändaren med i ett brev 1795 till kronofogden Zach Crona.

Snabbhet och säkerhet var två väsentliga krav. Sättet att markera det förstnämnda var enkelt: man skrev ordet FORT eller ordet cito på brevvets utsida. Var brådskan särskilt stor upprepades ordet flera gånger. Ett brev på utställningen, avsänt av drottning Christina till Carl Gyldenheim, har försetts med ordet cito sju gånger!

Så nog brann det i knutarna den gången . . .

Kronoposten, dvs myndigheternas försändelser, markerades med en speciell figur, som betecknade brevvets officiella karaktär och som tecknades som en slinga på brevvets utsida, ett mellanting mellan våglinje och meanderslinga, genomkorsat av ett streck. På ett av de utställda breven har avsändaren anbragt §-tecken mellan vågtopparna — vad nu meningen kan vara. När särskilt stor snabbhet anbefalldes, anbringades en eller flera fjädrar med lack på brevvets utsida.

Bland Obermüllers exponat finns också några brev med s k lägre stånds vikning.

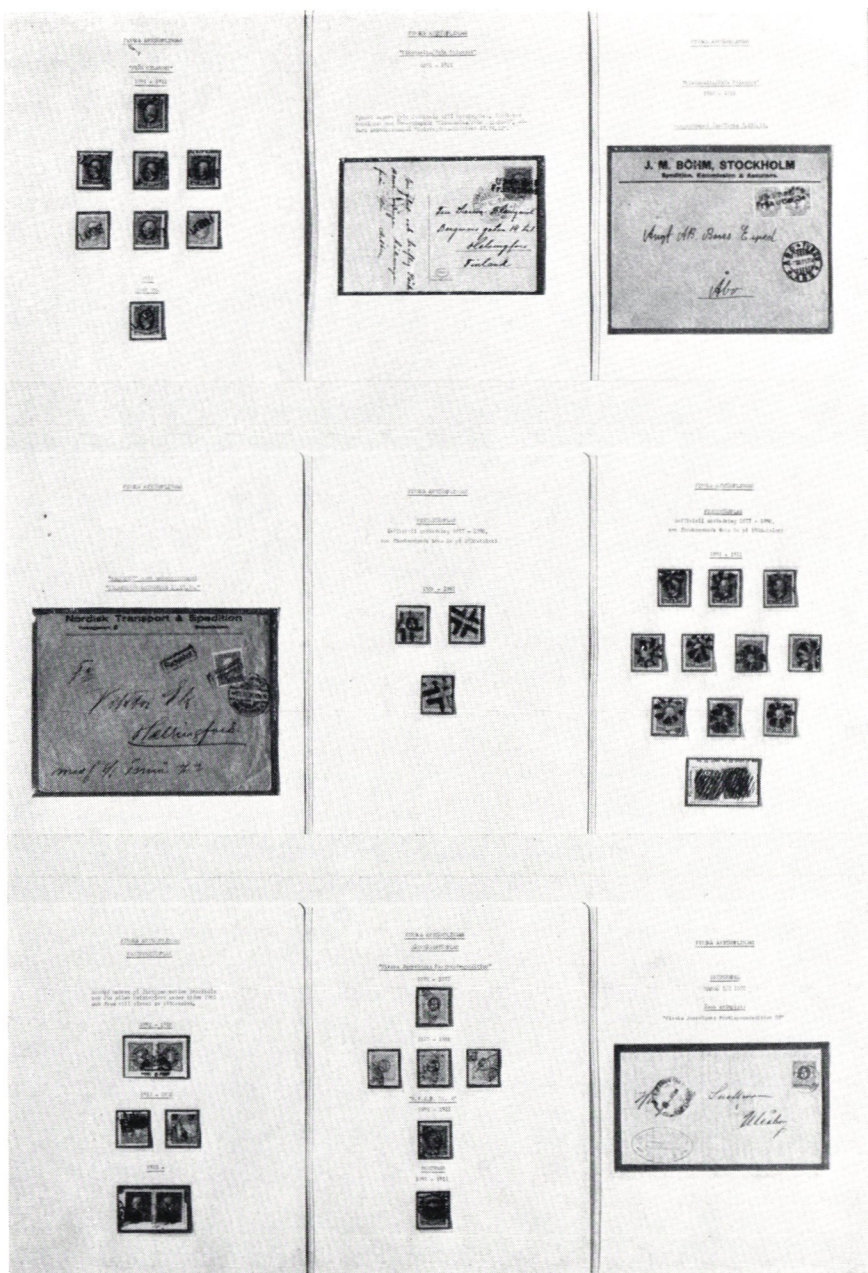
En annan samling förfilateli visades av Ivan Adler. Det var bl a kronopost och prostapost, knektapost och fjäderbrev samt en mängd stämplat: rak-, båg-, cirkel- och fyrkantstämplar. Dessutom sigill. Vackra objekt med utmärkt upplysande text.

Många intressanta helbrev med avstämpling på postkontor i utlandet kryddade innehållet i hans ramar.

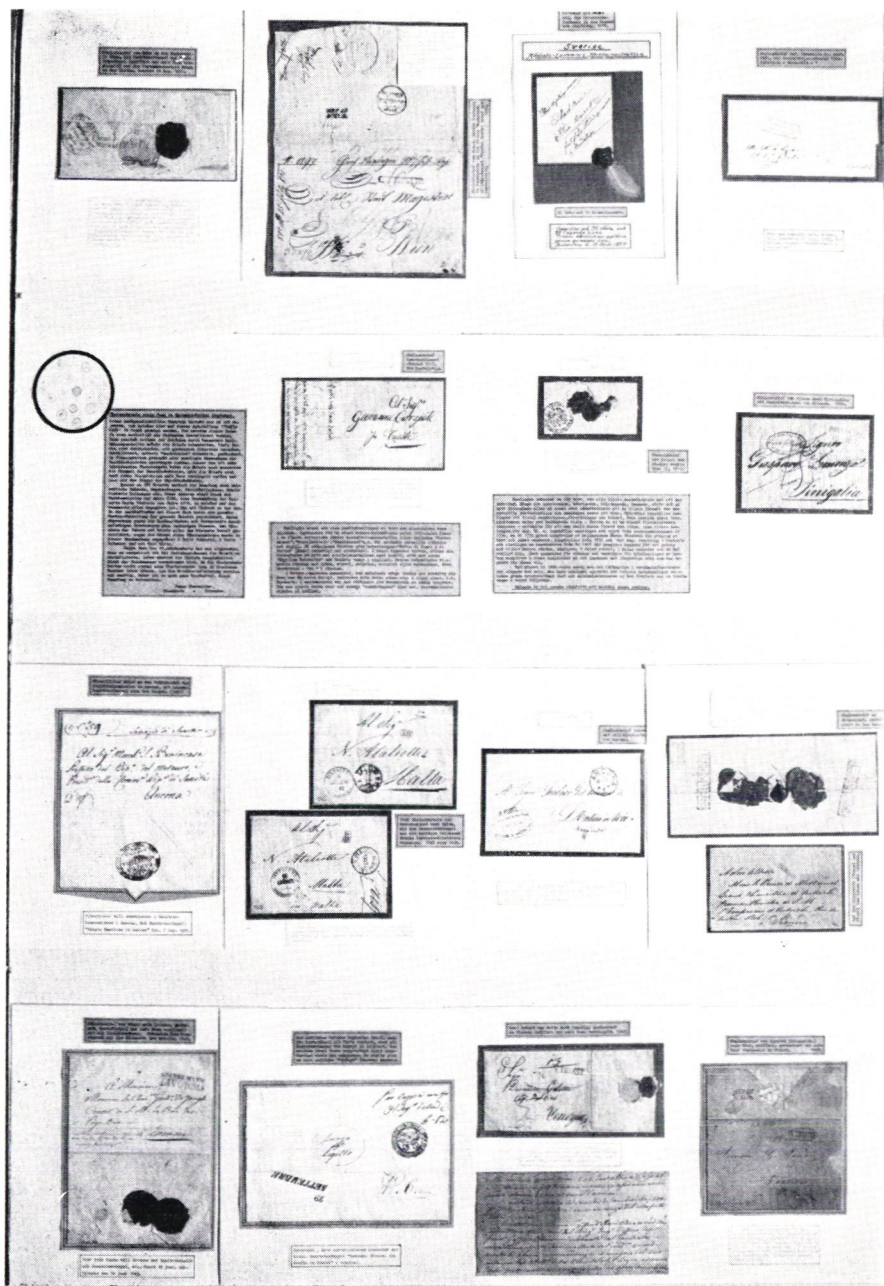
Utländska ortstämplar

på brev hittade man också i stor myckenhet och i förnämlig kondition i Lennart Gullanders samling »Utländska stämplat på svenska frimärken».

Ämnet är svårt men utställaren lyckades ge en god föreställning om hur omfattande området verkligen är. Däri ingår inte endast praktiskt taget alla europeiska länder samt USA utan också många olika slags stämplat

Ur Lennart Gullanders samling »Utländska stämplat på svenska frimärken»: Några finska stämplat (figur-, järnvägs- och ortstämplat).

Ur Franz Obermüllers exponat »Desinficerade brev» ett antal kolerabrev från Wien, Bryssel, Konstantinopel m fl städer.

såsom orts-, ursprungs-, transit- och fartygsstämplar samt stämplat från järnvägs- och ångbåtspostexpeditioner.

För de flesta sverigesamlare är det troligen oklart varför försändelser med svenska frimärken och utländska mottagare fått sådana stämplat. Och den oklarheten gäller kanske framför allt ifråga om ortstämplar.

Man är därför tacksam för Lennart Gullanders kortfattade men ändå klarläggande redogörelse för stämplat i utställningens tryckta katalog.*

Utländska ortstämplar användes vid ankomstorten och anbragtes på frimärkena, när dessa inte makulerats vid det svenska postkontoret. De är också vanliga, när post lämnats ombord på fartyg till utländsk hamn. Ortstämplarna är i regel samma stämplat som i vederbörande land använts för den inhemska posten.

De vanligaste danska ortstämplarna är därför Köpenhamn, Helsingör och Fredrikshamn — fram till mitten av 1870-talet ringstämplar med ifrågavarande postorts nummer i mitten. För Finland hittar man främst stämplat från Helsingfors, Åbo, Mariehamn och Björneborg, för Tyskland Hamburg och Lübeck samt Stralsund och för England framför allt Hull.

Ursprungsstämplar förekom rikligt i Danmark och Finland — tidigare även i Tyskland. De danska hade texten »Fra Sverrig» eller »Fra Sverige». Finska ursprungsstämplar i Gullanders samling är »Från Utlandet», den dubbelspråkiga »Ulkomaalta/Från Utlandet» samt ramstämpeln »ANK» med datum men utan årtal.

Stämplat från järnvägs- och ångbåtspostexpeditioner förekommer rikligt liksom transit- och fartygsstämplar. De flesta utländska poststämplat på försändelser med svenska frimärken emanerar från perioden 1870—1920. Ju längre fram i tiden desto sällsyntare!

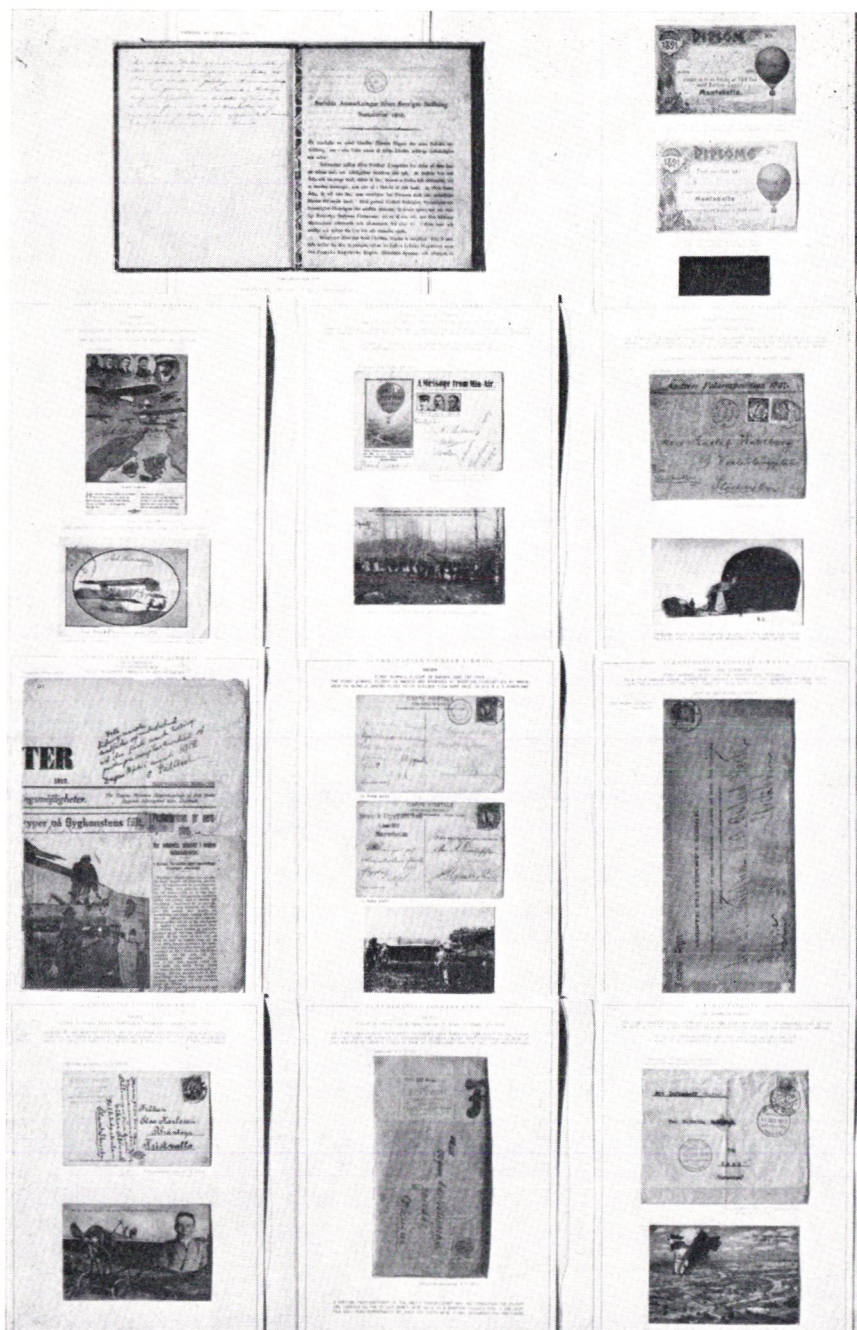
I utländskt sammanhang

kan också nämnas ett litet men mycket intressant exponat »Svenska postkontor i utlandet», sammanställt av Arne Olsson, som förresten också visade en vacker samling svenska lösenmärken.

Stämplat är kända från fasta svenska utländska postkontor från åren 1708—1868, och de flesta av dem är mycket sällsynta. Pernaustämpeln exempelvis har endast påträffats i ett statligt arkiv.

På utställningen visades bl a stämplat från Reval, Greifswald och Stralsund samt den mycket kortlivade K.S.P.A.D.-stämpeln från Hamburg i januari 1860 (utan ortsbeteckning).

* Stockholms Filatelist-Förening är värd en eloge för katalogen (Stockholms Filatelist-Förening 90 år 1886—18/9—1976 — en föreningsutställning. Utställningskatalog. 24 s. Illustr.). Man vill gärna i detta sammanhang komma med en from önskan; måtte fler utställningar i framtiden beledsagas av kataloger!

Ur Örjan Lünings luftpostsamling, avsnittet pionjärflyg, syns här objekt från den tidigaste epoken.

Posthistoriskt särskilt intressant är ett PS-brev från Greifswald med det svenska postkontorets sigill.

Desinficerade brev

vid pest- och koleraepidemier ingick i en samling med ett hundratal brev samt många dekret och kungörelser, sundhetspass och desinficerade tidningar m m. Exponatet har sammanbragts av Franz Obermüller.

Breven visade en rik provkarta på olika metoder att komma åt försändelsernas innanmäte utan att behöva öppna dem på vanligt sätt. De var genomstickna, hålslagna, stansade och/eller blötta, rökta eller på annat sätt behandlade.

Nöden är alla uppfinningars moder — icke minst vid pest och kolera!

De tolv ramarna innehöll sannerligen mängder av kulturhistoriskt intressant stoff. Tag t ex en kungörelse från Maria Theresia (1770), varinoga anges vad man har att iakttaga vid kolera. Eller läs sundhetspasset från Modena »där, tack vare Guds Nåd, är fritt från misstankar betr Pesten» (18 april 1722).

I ett brev, avsänt av kejsar Frans Josef från Baden 6.8 1831 och egenhändigt undertecknat, önskar majestätet upplysningar om kolerans utbredning. Staden Wien skall dock icke oroas eller avspärras . . .

Anspråkslösast i katalogen

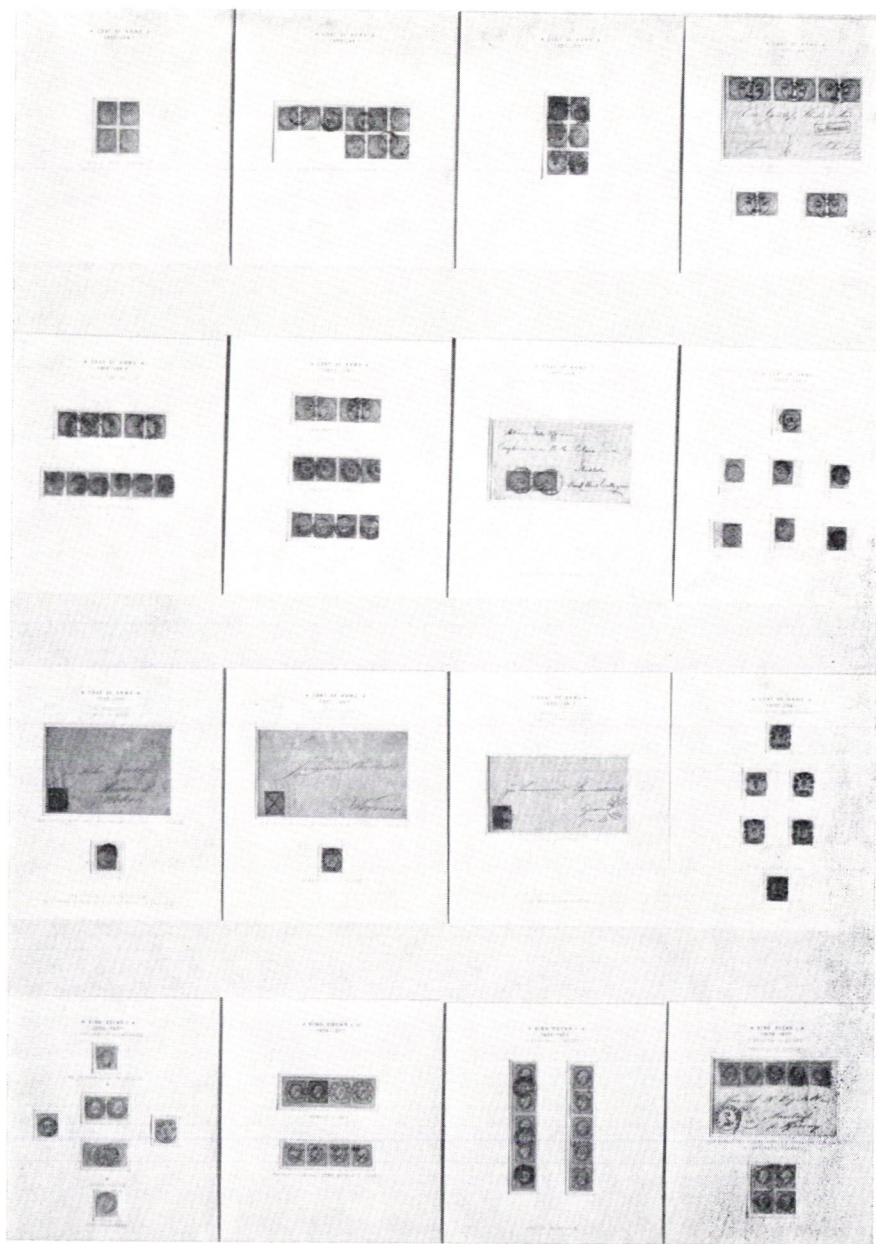
men ingalunda i verkligheten var exponatet Luftpost av Örjan Lünings. Det omfattar skandinaviskt pionjärflyg, ett posthistoriskt/filatelistiskt viktigt ämnesområde men mycket svårt att få någorlunda komplett.

Lünings börjar så tidigt som 1808 med de ballongflygningar från danskt territorium som hade till syfte att sprida C F Ehrensvärds skrift »Strödda anmärkningar öfver Sveriges ställning sommaren 1808».

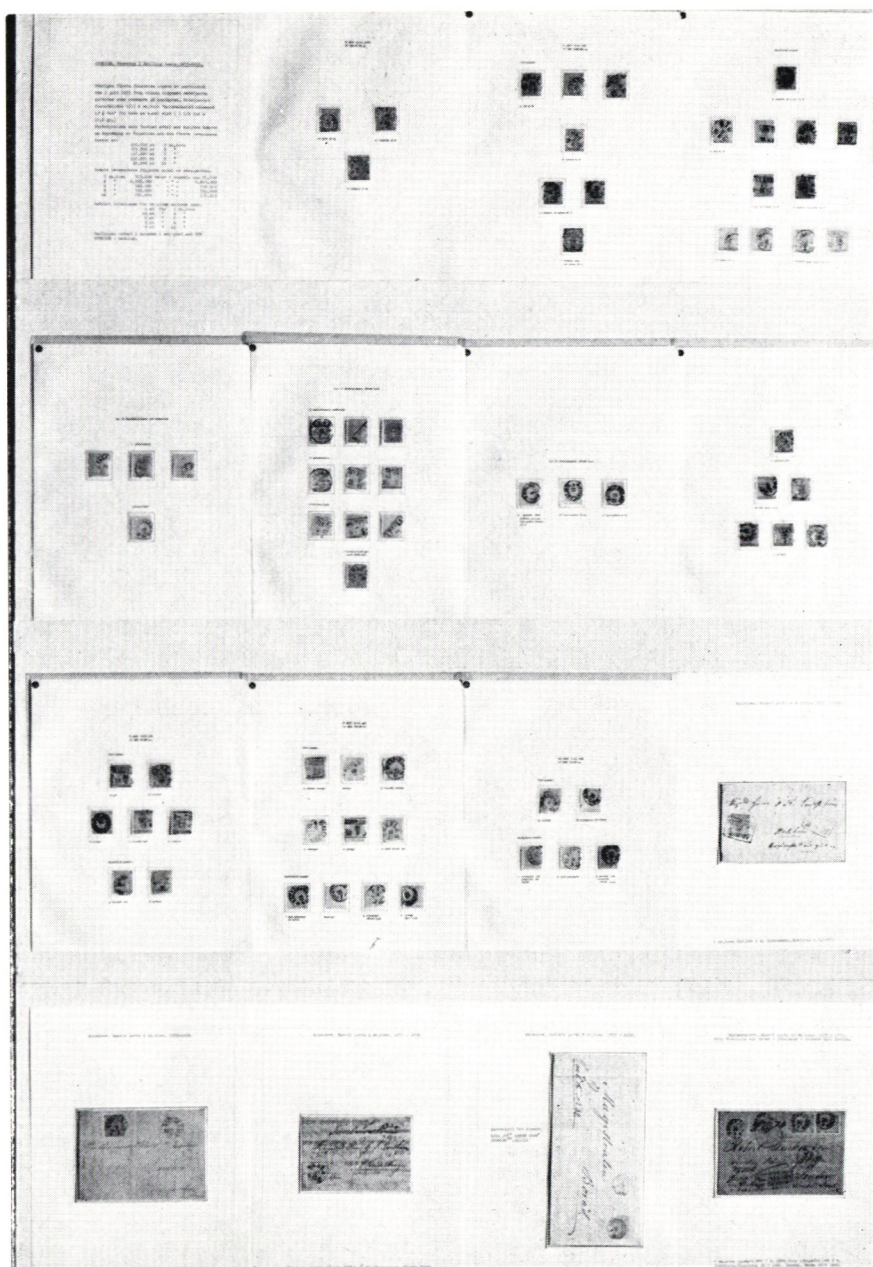
Häftet ifråga, som kastades ut över Skåne och praktiskt taget 100-procentigt förstördes av de svenska myndigheterna, visas liksom objekt från ballonguppstigningen 1891 från Tivoli i Köpenhamn.

Sedan är dokumentationen fullständig vad beträffar utvecklingen av pionjärflyget under 1900-talet, noga räknat från Andréés polarexpedition 1897 med det enda kända speciella brevet.

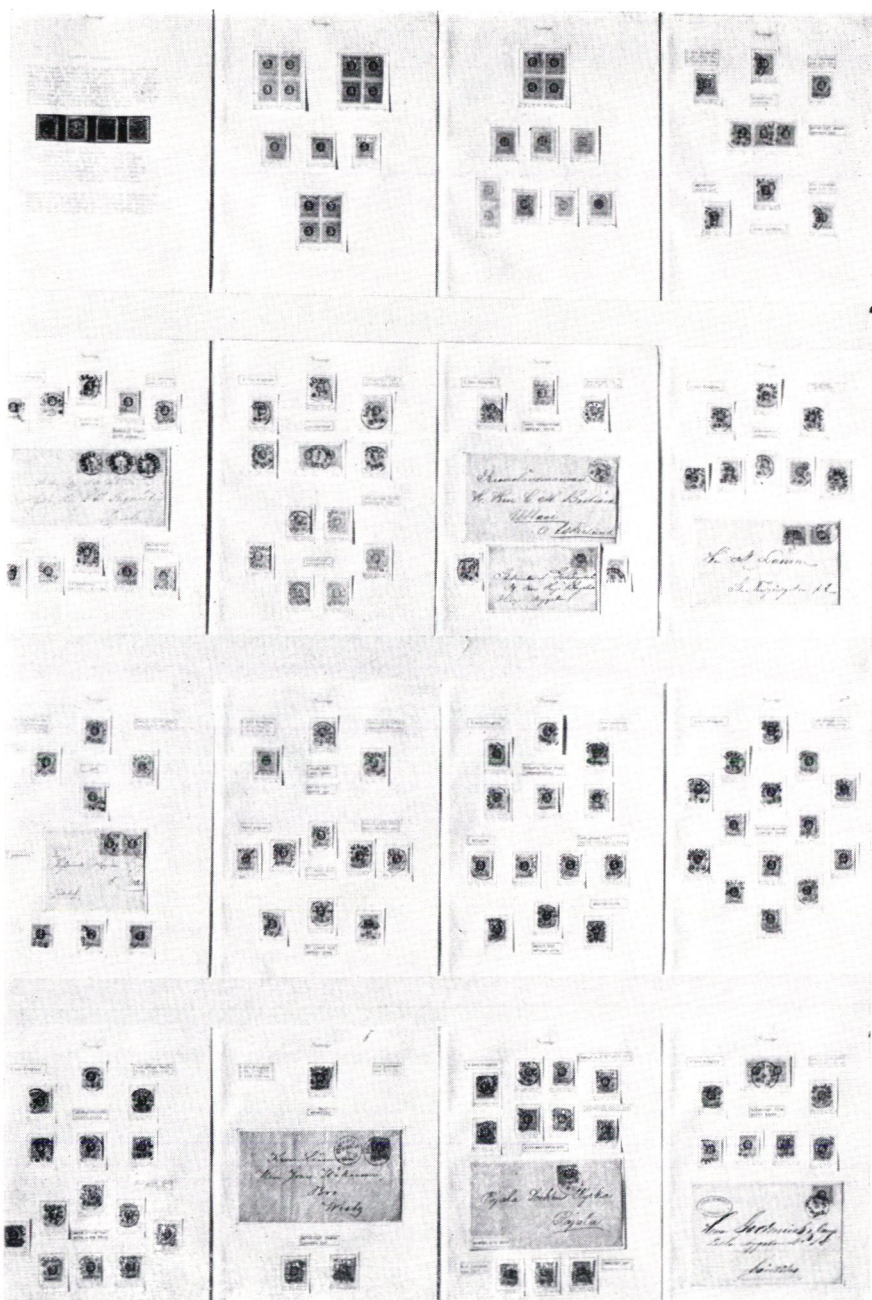
1911 års postflyg med Rob. Svendsen, »Tidens Tegn»-flygningen, den svenska Barnens Dag-flygningen av Olle Dahlbeck, första flygposten Sverige—Finland — mycket annat att förtiga — finns med i exponatet. I Postmuseum omfattade det endast tre ramar, en bråkdel av samlingen, men gav en föraning om att materialet ingår i vårt lands förnämsta samling på området.

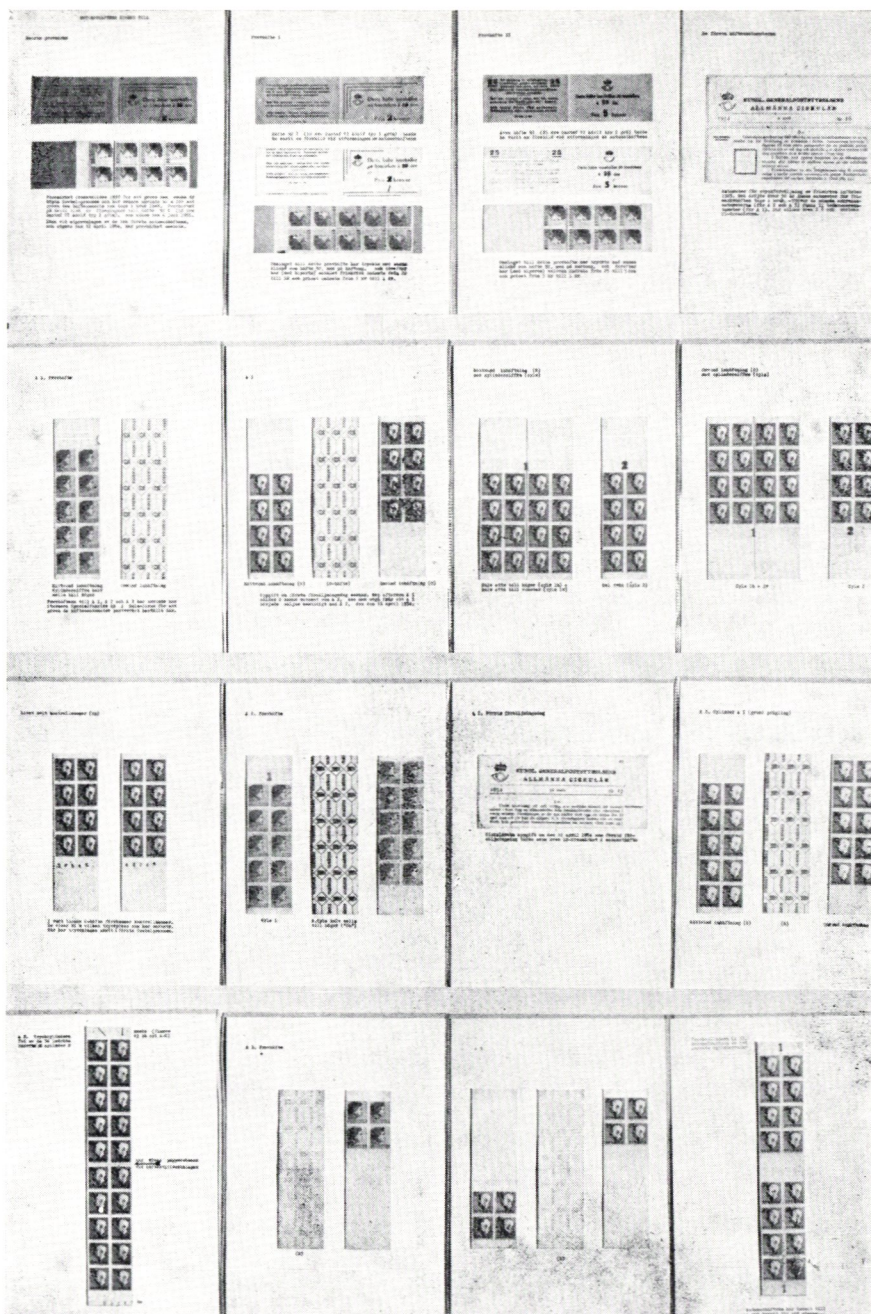
Pseudonymen Per Fossum visade i tre ramar ett utdrag ur hans med högsta internationella utmärkelser belönade samling Norge, skillingar 1855—1871.

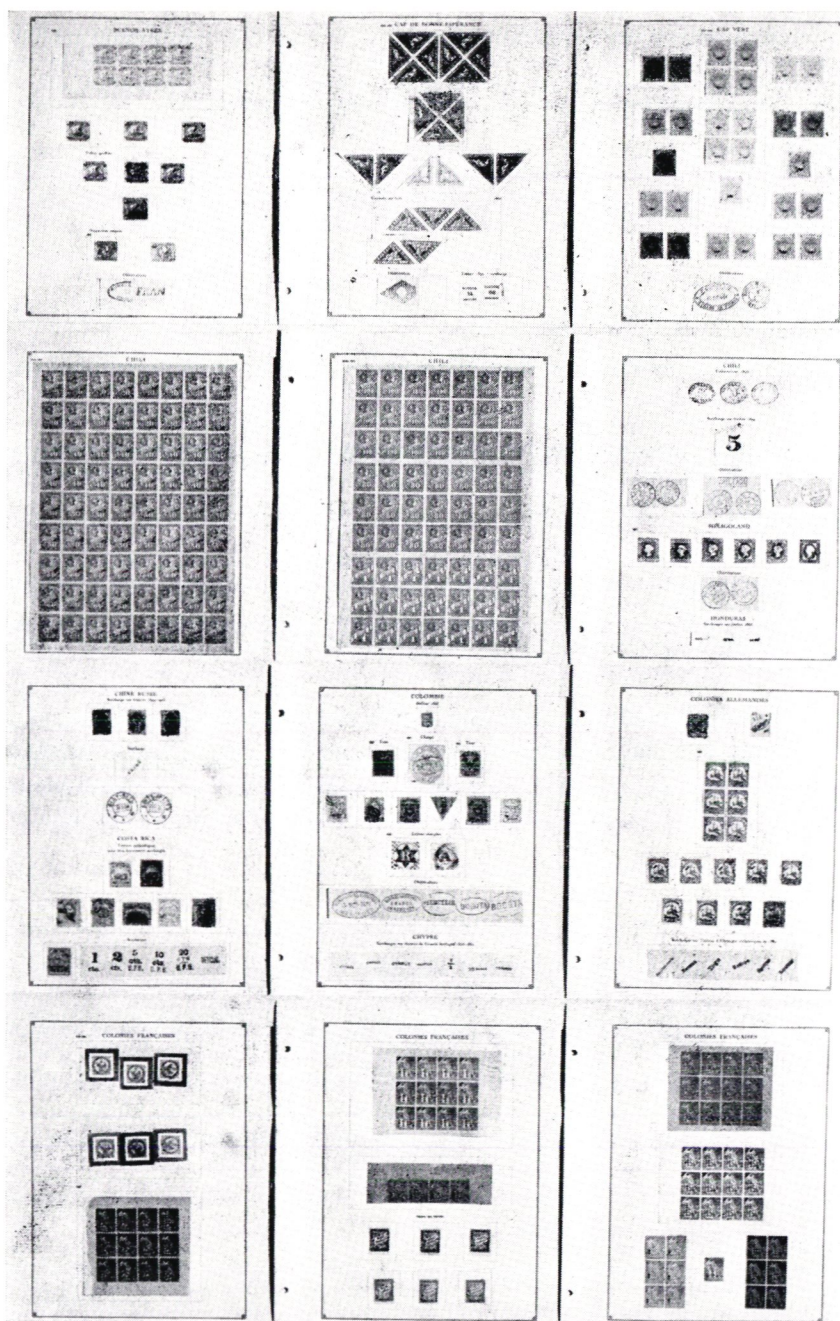
Ur Ture Brålands mönstergilla samling svenska skilling banco-märken samt in- och utrikes skillingbrev.

Rune Svahns expo visar ringtyp tandning 14 i form av en nyanssamling efter upplageleveranser med olika färgstyrkor inom varje nyans.

Lennart Lagerström's 16 albumblad belyser några steg i utvecklingen fram till automat-
bädden och visar även de tre första häftena (HA1—HA3).

Några blad ur »Album de Fac-similés» med ett antal av François Fourniers frimärksförfalskningar. Albumet utgavs 1928 av l'Union Philatélique de Genève i 480 ex.

Frimärken fanns naturligtvis

också på Filex 76 — ett urval som visade olika sätt att samla: länder och motiv, äkta och falskt, vanligt enkelt samlande och filateli av högsta klass.

Filateli av högsta klass visade »Per Fossum» prov på i sin med internationella guldmedaljer flerfaldiga gånger belönade Norgesamling.

Samlingen är mycket omfattande och innehåller många unika objekt. Särskilt intresse har ägnats brev, vilket även framgick av de tre ramar som visades på utställningen, omfattande skillingar från tiden 1855—1871.

Några svenska specialsamlingar var även av hög filatelistisk klass: Ture Brålands skilling banco samt Rune Svahns ringtyp, tandning 14 med olika färgstyrkor inom varje nyans.

Genom sitt exponat propagerar Svahn för ett fördjupat nyanssamlande som ett alternativ till exempelvis det så moderna stämpelsamlandet.

Automathäftenas första framträdande i vårt land visades av Lennart Lagerström, en instruktiv demonstration av ett samlarområde som intresserar många filatelister.

Exponatet belyser dels några steg i utvecklingen fram till ifrågavarande häften, dels slutresultatet, belyst av häftena HA 1—3.

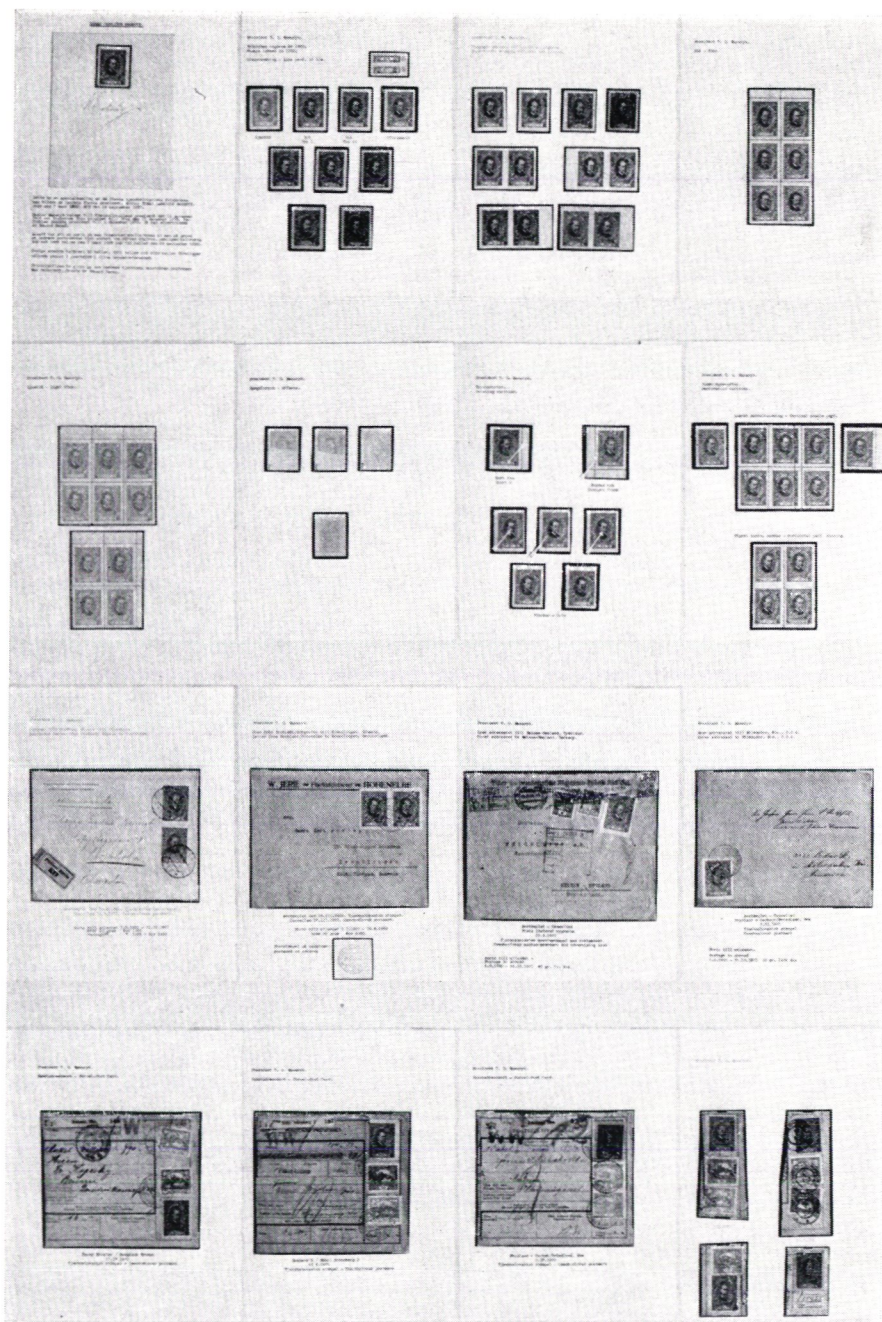
En rolig form av samlande av svenska frimärken gav Dag Ribbing prov på i tre ramar, där märkena satts upp årtalsvis, stämplade med fullt läsbara årtal. Samlingen omslöt perioden 1855—1955.

Tjänste och lösen

Långa tjänstefrimärken, tandning 14, visades av Gunnar Sandberg jämte nyanser, ett intressant men — som utställaren skriver i katalogen — något förbisett område för specialiserat samlande.

Arne O Olsson bidrog med lösenmärkena 1874—1891 jämte förfilateli och senare använda stämplat och etiketter.

Lösenexponatet omfattade icke mindre än fem ramar. Man fick se lösenförsändelser från perioden före lösenfrimärkenas införande, försedda med stämplat eller handpåskrift som angav det krävda beloppet. I samlingen ingick bl a det sällsynta, otandade provtrycket 20 öre blått på speciellt papper med »Proftryck» på baksidan.

Gösta Hedboms specialsamling Tjeckoslovakien, president Masaryk, visar landets första frimärken: lösa märken samt märken på brev och adresskort.

Svenska helsaker

demonstrerades av Lennart Pettersson i tre ramar. Man fick se prov på olika typer av frankokuvert, brevkort, kortbrev, tjänste- och militärbrevkort, postsakskort etc.

Helsakerna var sedan införandet 1872 och fram till våra dagar ett flitigt använt medium för meddelanden. På 1800-talet samlades de i betydande utsträckning men ofta i form av utklipp av värdestämplarna.

Numera har helsakssamlandet börjat bli allt populärare — icke minst för stämpelsamlare som på helsakerna (liksom på helbrev) får med stämplarna i sin helhet. Onödigt torde vara att påpeka, att helsakerna alltid bör samlas som hel försändelse. Många samlare vill för övrigt också ha kvar rivningskanten på använda, stämplade kortbrev.

Som en övergång till de utländska exponaten

kan man betrakta den ram med försändelser från Postkontoret N. L. — Stockholm, som ställdes ut av flygpost- och stämpelspecialisten Georg Lindman.

Under tiden 15—17 maj 1945 användes på försändelser från norska legationen stämpeln FELTPOSTKONTOR samt 17 maj—10 augusti 1945 stämpeln POSTKONTORET N.L. — STOCKHOLM samt datum. Även frankering med norska märken!

Ett axplock ur det beryktade album med Fournier-förfalskningar, som gavs ut efter Fourniers död, visades i fyra ramar.

I utställningskatalogen ger Dag Ribbing en redogörelse för alla de krav man måste ställa på en förfalskning för att den skall kunna tas för äkta.

— Ändå återfinner man ständigt i våra samlingar förfalskade märken bland de riktiga, skriver han. Han hemställer till dem som äger falska frimärken att donera dem till Stockholms Filatelistförenings referenssamlingar — »de måste nämligen till stor del leva just på sådana gåvor.»

De utländska frimärkena på Filex 76

kom från följande samlingar:

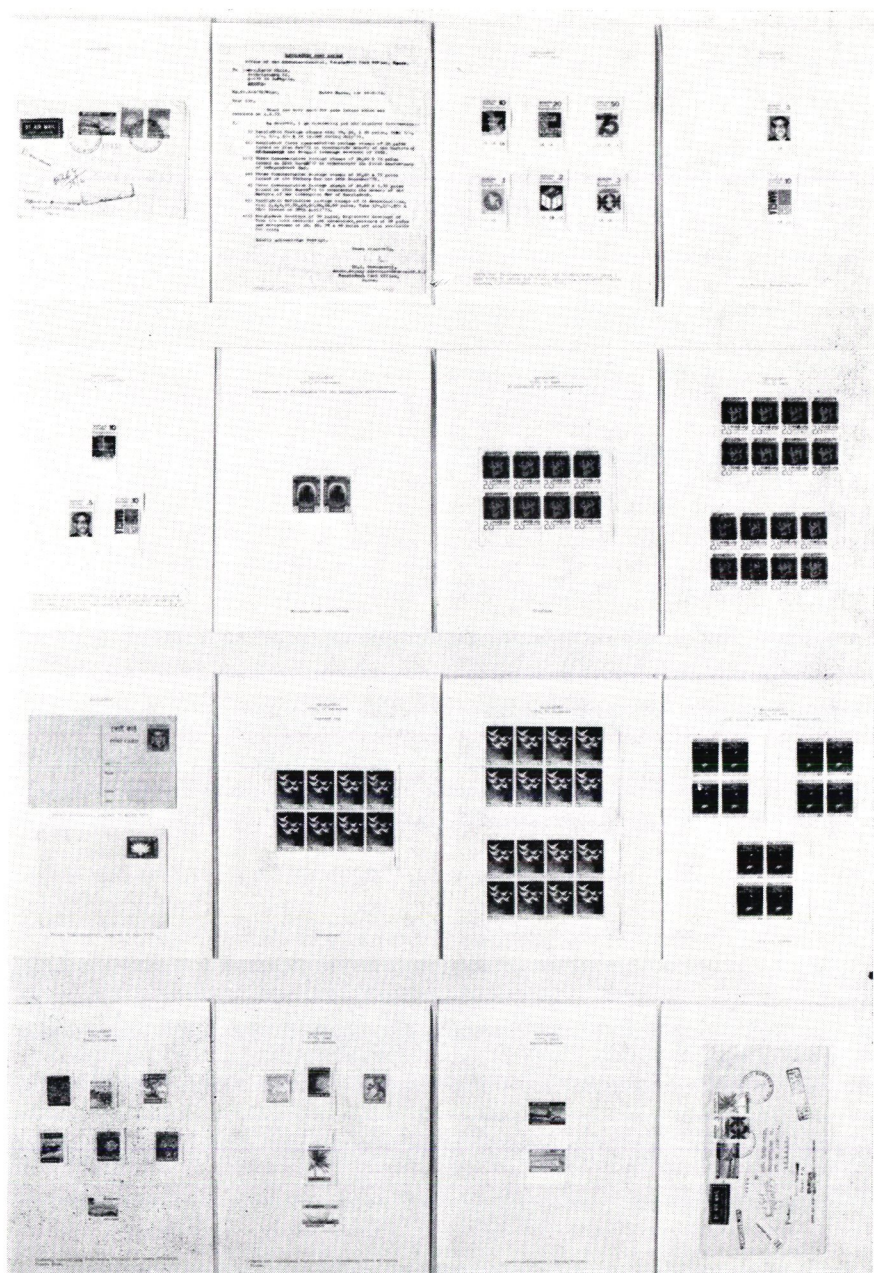
Thomas Banfälvby: Ungern, förfilateli. — Att samla ungerska helsaker
Per-Anders Erixon: Ryssland nr 1. — Zemstvo

Jan Grönwall: England, Elizabeth II, decimalutgåvan. — Minnesblock
Gösta Hedbom: Tjeckoslovakien, President Masaryk

E W Larsson: Corrientes

Lars-Magnus Sjöholm: Baden

Åke Sjölund: England, frimärket 100 år

Karin Rabéns 16 albumblad visar de första frimärkena från Bangladesh (1971–73).

Karin Rabén: Bangladesh
Arne Westerberg: Spanska inbördeskriget 1936—38
Gustav Örn: Danmark.

Temasamlingar

förekom också på utställningen.

Bengt Litnäs visade fem ramar med blad ur samlingen Kommunikation (i betydelsen att meddela sig med någon). Exponatet utgjordes av ett urval albumblad med märken som avbildar papper och tryckning.

Per Anders Erixon hade plockat ut blad med märken som berörde fallskärmspost och fallskärms hopp. Det första hoppet gjordes den 22 okt 1797 av fransmannen Jacques Garnerin. Ärligen förekommer numera stora internationella tävlingar inom fallskärmssporten.

Filex 76 hade ett bestämt syfte

nämligen att i samband med Stockholms Filatelist-Förenings inledningsvis omnämnda 90-årsjubileum visa prov på samlandet inom föreningen.

— Utställningen Filex 76 är en föreningsutställning, vilken vill visa vad en del av våra medlemmar håller på med, skriver styrelsen i katalogen. Utbudet är rikt varierat och visar många sätt att samla. »*Utställningen avser att ge besökaren en impuls i någon riktning*» (kursiverat av förf.).

Hur förverkligades denna avsikt

med expon? Gav utställningen impulser — var den fin PR för frimärks-hobbyn?

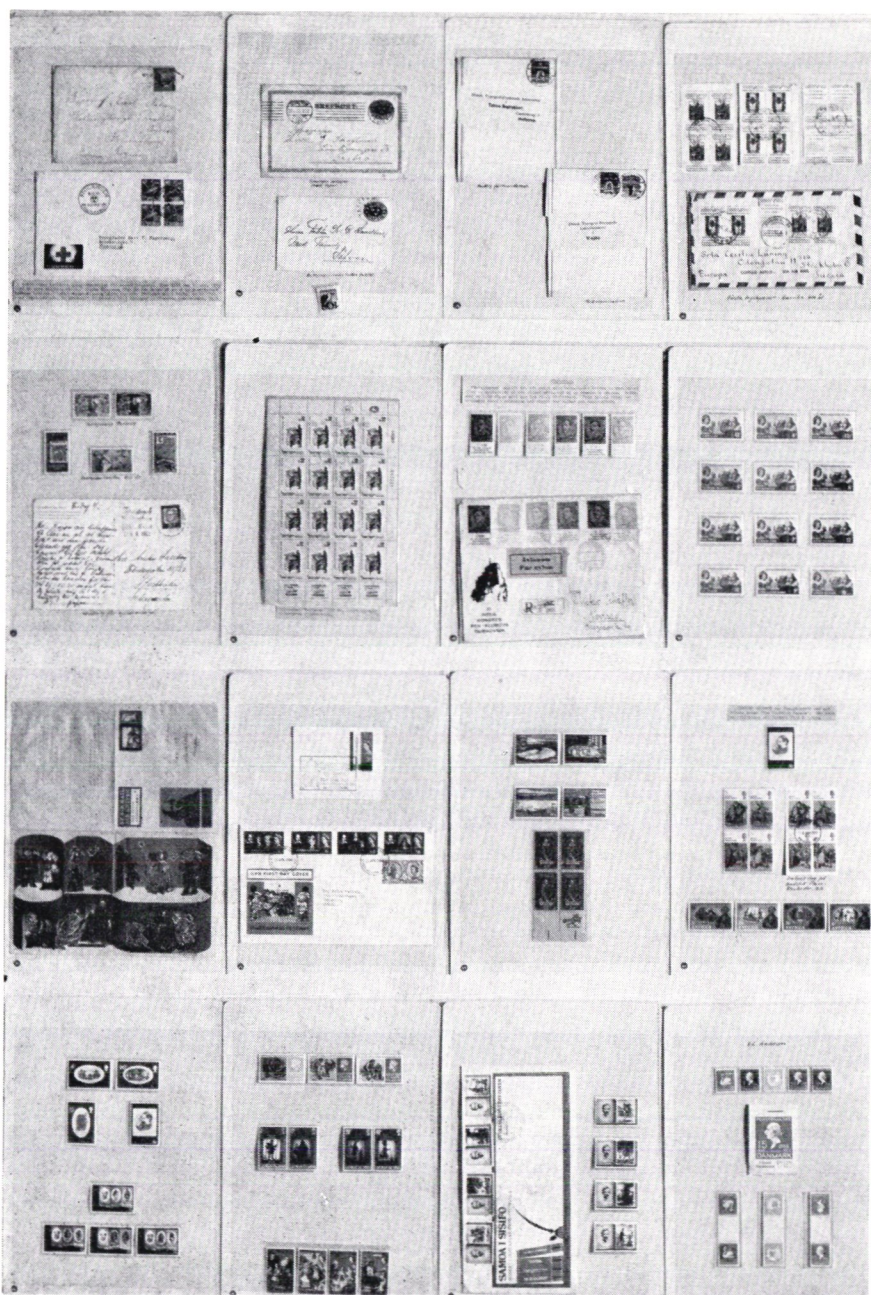
Sådana frågor är det alltid angeläget att ställa inför varje expo.

Egentligen finns inga regler för mindre utställningar. Det är helt och hållet arrangörens sak att avgöra utformningen och innehållet. Mycket arbete och betydande kostnader läggs ner på arrangemang, dit relativt få besökare infinner sig och där dessa besökare redan har vunnits för hobbyn, innan de kom till utställningen.

Beträffande Filex 76 har arrangören haft ett blygsamt syfte: att visa vad medlemmar inom föreningen sysslar med och att förhoppningsvis ge några samlarimpulser.

Att visa vad medlemmar sysslar med. Där finns redan ett plus för expon i form av utställningskatalogen. Filatelist-Föreningen kostade på en sådan — på grund av tidsnöd litet hastigt hopkommen men dock värdefull för att öka intresset hos besökarna.

Katalogen bidrog troligen till att få många besökare att stanna upp och närmare studera exponaten.

Bengt Litnäs ger ett kulturhistoriskt stimulerande avsnitt »Papper och tryck» ur sin temasamling Kommunikation.

På minussidan ifråga om katalogen finner man att utställarna själva fått presentera sina objekt. Det har medfört stor ojämnhet i dispositionen: ibland en ganska detaljerad redogörelse (t ex Gullander om utländska avstämplingar på svenska frimärken — en god framställning), ibland inte mer än ett enda ord (Lüning: Luftpost). Ibland debattinlägg (Lindman: Postkontoret N.L.), ibland historik (Balfány: Att samla ungerska helsaker) osv.

Redan detta att en katalog utgivits i samband med en god utställning av mindre omfattning är dock så tacknämligt, att det positiva måste anses överväga. Den förevigar bilden av ett rikt varierat frimärkssamlande och har — liksom expon själv — förmodligen gett ickeorganiserade samlare lust att gå in i en förening, där så mycket roande och intressant kan utvecklas.

*Utställningen hölls i Postmuseum under tiden 17.9—17.10 1976
och besöktes av 5 528 personer.*